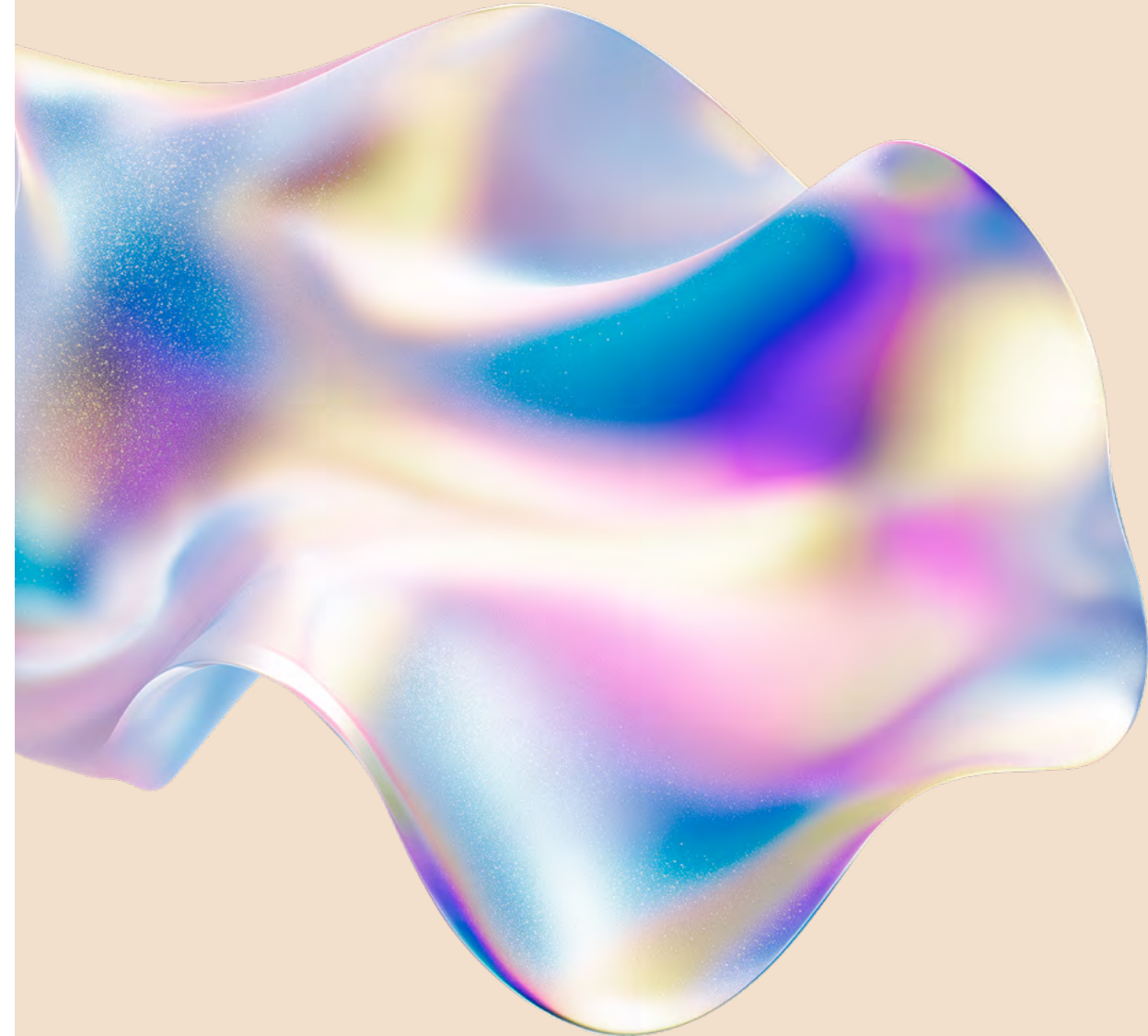

TIETEEN VAPAAUS, PÄÄTTÄJÄT JA VÄLITTÄJÄT

Puhe tieteiden vapaudesta jää helposti hämmäiseksi tai ”tarpeettoman hahmottomaksi käsitteeksi”, kuten **Johanna Vuorelma** kuvasi tämän lehden edellisessä pääkirjoituksessa. Tässä tarkastelenkin lakitekstejä, joita ei yleensä pidetä hahmottomina, vaan niissä pyritään selkeärajaisiin ilmauksiin.

Ilmaus ”tieteiden vapaus” on nykyisin Suomen perustuslaissa, jonka mukaan ”tieteiden, taiteiden ja ylimmän opetuksen vapaus on turvattu” (16 §). Perustuslain muotoilu pohjautuu 1990-luvun alun perusoikeusuudistukseen. Silloin lain esitöissä todettiin, että tieteiden, taiteiden ja ylimmän opetuksen ”vapautta suojaa myös lakiin perustuva yliopistojen ja korkeakoulujen itsehallinto” (HE 309/1993 vp).

Tieteiden vapaus ja yliopistojen itsehallinto ovat siis tiiviisti kytköksissä toisiinsa. Tämä näkyi vielä selkeämmin nykyisen perustuslakimme edeltäjässä, Suomen valtiomuodossa vuodelta 1919. Siinä ei mainittu tieteiden vapautta, vaan ainoan silloisen yliopiston, Helsingin yliopiston, itsehallinto-oikeus, joka ”pysytetään” (77 §). Tieteiden vapaus toteutui siis sitä kautta, että lailla suojattiin yliopiston omia rakenteita. Yliopiston konsistorilla pysytettiin myös valtaa yliopistoa koskevan lain säädännön laatimiseen.

Nykyisin päättäjien keskusteluissa ollaan konkreettisemmalla tasolla kuin vuonna 1919. Tämä näkyi esimerkiksi keväällä 2025, kun eduskunnan perustuslakivaliokunnassa käsiteltiin uutta lakiehdotusta Suomen Akatemiasta. Valiokunnan lausunnossa todetaan, että tieteiden vapautteen ”kuuluu sen harjoittajan oikeus valita tutkimusaiheensa ja -mene-

KALLE KORHONEN

on Koneen Säätiön
tiede- ja taiderahoituksen
johtaja ja *Tieteessä
tapahtuu* -lehden
toimitusneuvoston jäsen.

telmänsä”. Lausunto tarkoittaa, että ”tieteen suuntautumisen tulee toteutua ensisijaisesti tieteellisen yhteisön itsensä harjoittaman tieteen kritiikin kautta”. (PeVL 4/2025)

Perustuslakivaliokunnan muotoilusta voivat varmasti tieteilijät olla samaa mieltä, ja uskoakseni se koskee myös verovaroilla rahoitettua tiedettä, ei vain yksityisiä tutkimusrahoittajia. Mutta miten me tiedeyhteisön jäsenet ja muut tieteeseen myönteisesti suhtautuvat ihmiset huolehdimme siitä, että päättäjät tekevät myös tulevaisuudessa ratkaisuja, jotka tukevat tieteen harjoittajien oikeuksia valita tutkimusaiheensa ja -menetelmänsä?

2000-luvulla tutkimusrahoittajat ovat olleet aiempaa avoimempia: Rahoituspäätöksistä on tapana kertoa avoimesti, vaikka jo tieteellisesti kiinnostavan ja yhteiskunnallisesti relevantin tutkimusaiheen näkeminen saattaa ärsyttää päättäjää tai kansalaista.

Emme kuitenkaan voi tietää, mitkä nykyisistä tieteen lähestymistavoista todetaan myöhemmin epäonnistuneiksi. On mahdollista, että jotkut polut johtavat umpikujaan, mutta sieltä mennään sitten parempiin suuntiin. Ongelma ei nykytilanteessa taida olla riskinotto, vaan liiallinen varovaisuus.

Myös vuorovaikutuksellisen tiedevälittämisen tarve päättäjien suuntaan kasvaa. Tätä työtä tehdään eri tahoilla, ja monet tutkijat ovat siinä aktiivisia, vaikka tiedevälittäminen voi heikentää julkaisujen tuottamistahtia, jonka on nykyisin oltava kiivas. Tutkimusrahoittajien onkin rahoituspäätöksissään tärkeä huomioida tiedevälittäminen, jotta tieteilijät sai-

Ongelma ei nykytilanteessa taida olla riskinotto, vaan liiallinen varovaisuus.

sivat valita tutkimusaiheita ja -menetelmiä myös 2100-luvulla ja jottei totuus unohtuisi.

Kirjoittaja kiittää dosentti Pauli Rautiaista ja professori Petri Mäntysaarta aineistoista, jotka valaisivat aiheen oikeudellista kontekstia maallikolle.